

Т. В. Канєва,
к. е. н., доцент, декан факультету фінансів та банківської справи,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.45

БЮДЖЕТ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

T. Kanieva,
Ph.D., assistant professor, dean of the faculty of finance and banking,
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

BUDGET AS AN INSTRUMENT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

У статті розкрито економічну сутність бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку країни. Обґрунтовано, що спрямування коштів на реалізацію пріоритетних завдань держави, що мають на меті розробку та використання інноваційних технологій, розвиток людського капіталу, є важливим напрямом ефективної бюджетної політики. Вагомим завданням в умовах економічних перетворень є зміцнення інвестиційно-інноваційного потенціалу вітчизняної економіки, покращення структури інвестицій та збільшення їх обсягів шляхом спрямування державних фінансових ресурсів на оновлення основних фондів, впровадження нових енергозберігаючих технологій та енергоекономічного обладнання. Сформульовані підходи щодо формування бюджету актуалізують питання продовження і поглиблення бюджетної реформи. Ефективне бюджетне планування можливе тільки на базі якісного моніторингу та оцінки ефективності використання бюджетних коштів. Нині слід відзначити актуальність підвищення якості бюджетного планування, що вимагає більш поглибленого вивчення проблемних питань, що виникають у цьому процесі.

The article describes the economic essence of the budget as an instrument of socio-economic development of the country. It is substantiated that the directing of funds for the implementation of state priority tasks aimed at the development and use of innovative technologies and the development of human capital is an important direction of effective budget policy. An important task in the context of economic transformation is to strengthen the investment and innovation potential of the domestic economy, to improve the structure of investments and increase their volumes by directing state financial resources to renewal of fixed assets, introduction of new energy saving technologies and energy-economic equipment. It is determined that the budget is a powerful tool for mobilizing and using financial resources. The formation of the budget provides an opportunity to influence social

and economic processes, to finance structural restructuring of the economy, to stimulate the development of its priority sectors, to accelerate the intensification of production, to provide social support to the most vulnerable groups of the population. By reflecting the size of the state's financial resources and the actual reserves available, the budget determines the tax climate; fixing specific directions of spending money, the percentage of expenditure by industries and territories, is a concrete expression of the state's economic policy. The budget serves as an instrument for regulating and stimulating the economy, investment activity, and increasing the efficiency of production; an important prerequisite and a means of implementing the reproduction process; the main in the system of financial plans, because it unites them into a single system, defining the financial relationship with the components of the system of public finances. The budget as a financial plan plays a significant role in the redistribution of national income, which allows for satisfying national needs and actively influencing socio-economic processes, ensuring the implementation of strategic programs and measures for the development of the country. The formulated approaches to budgeting actualize the issues of the continuation and deepening of the budget reform. Effective budget planning is possible only on the basis of qualitative monitoring and evaluation of the efficiency of using budget funds. At the present time, it should be noted the importance of improving the quality of budget planning, which requires more in-depth study of problem issues that arise in this process.

Ключові слова: бюджет, доходи бюджету, видатки бюджету, бюджетна система, бюджетне планування, бюджетна політика.

Key words: budget, budget revenues, budget expenditures, budget system, budget planning, budget policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток суспільства зумовлює посилення уваги до питань забезпечення макроекономічної стабільності, що неможливо без перебудови державних фінансів в цілому і, зокрема, бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку країни. Зазначене зумовлює необхідність проведення комплексу заходів щодо забезпечення повного і своєчасного надходження до бюджету доходів і здійснення витрат, постійного аналізу та оцінки їх впливу на економічне зростання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання використання бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку країни розкриваються в роботах зарубіжних та вітчизняних вчених: Дж. Б'юкенена, П. Самуельсона, Дж. Стиглиця, Дж. Кейнса, О. Василика, Л. Лисяк, В. Опаріна, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія [1–7] та ін.

Водночас недостатньо досліджені питання, пов'язані з активізацією можливостей бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку країни, потребує більш раціонального використання його регуляторний потенціал, доцільним є підвищення ефективності бю-

джетної політики. Зазначене свідчить про актуальність даного дослідження та обумовило визначення його мети і завдань.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає у розкритті економічної сутності бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку країни.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах економічних перетворень країни як з трансформаційною, так і розвинутою економікою зіткнулися з проблемою забезпечення макроекономічної стабільності та стимулювання економічного зростання. Зазначене актуалізувало питання більш раціонального використання регуляторного потенціалу бюджету. Перехід до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки, розширення і поглиблення інтеграції може виявитися успішним лише в тому випадку, якщо буде проходити на тлі стійкого зростання та поліпшення якісних параметрів соціально-економічного розвитку економіки країни. Найважливішою умовою для цього стає модернізація бюджетної політики [8].

Таблиця 1. Структура доходів зведеного бюджету України, %

	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	Цільові фонди
2012	80,95	18,16	0,67	0,04	0,18
2013	79,96	19,18	0,36	0,34	0,16
2014	80,60	17,67	0,44	1,18	0,11
2015	77,85	21,49	0,28	0,29	0,09
2016	83,13	16,03	0,20	0,54	0,10
2017	73,23	23,71	1,77	0,48	0,81

Підвищення ефективності бюджетної політики на даний час передбачає проведення комплексу взаємоузгоджених заходів спрямованих на забезпечення стійкості та збалансованості бюджету, підвищення ефективності бюджетних витрат підкріплених реальними, чітко визначеними дохідними джерелами, які позитивно впливатимуть на розвиток економіки. Важливим завданням є забезпечення обґрунтованого рівня державного боргу. Оскільки його зростання на тлі спаду виробництва і зниження виробничих інвестицій свідчить про те, що виробництво забезпечує поточні витрати під заставу імовірних майбутніх доходів і, в кінцевому підсумку зумовлює кризові процеси у фінансовій сфері. Вдосконалення бюджетної політики має ґрунтуватися на якісно нових підходах до бюджетного механізму з врахування критеріїв реалістичності, послідовності, ефективності та результативності формування бюджету [9].

Основне призначення бюджету полягає в створенні умов для ефективного розвитку економіки, вирішення загальнодержавних завдань та зміцнення обороноздатності країни. Бюджет є вагомим інструментом мобілізації і використання фінансових ресурсів. Формування бюджету надає можливість впливати на соціально-економічні процеси, фінансувати структурну перебудову економіки, стимулювати розвиток її пріоритетних секторів, прискорювати інтенсифікацію виробництва, забезпечувати соціальну підтримку найменш захищених верств населення. Відображаючи розміри необхідних державі фінансових ресурсів і реально наявних резервів бюджет визначає податковий клімат; фіксуючи конкретні напрями витрачання коштів, процентне співвідношення витрат по галузям і територіям, є конкретним виразом економічної політики держави. Бюджет виступає інструментом регулювання і стимулювання економіки, інвестиційної активності, підвищення ефективності виробництва; важливою передумовою та засобом здійснення відтворювального процесу; основним у системі фінансових планів, оскільки об'єднує їх в єдину систему, визначаючи фінансові взаємовідносини з складовими системи державних фінансів. Бюджет як фінансовий план відіграє вагомий роль у перерозподілі національного доходу, що дозволяє задовольняти загальнодержавні потреби та активно впливати на соціально-економічні процеси, забезпечувати виконання стратегічних програм та заходів розвитку країни.

Бюджет як економічна категорія має різні форми свого прояву. Організаційно-правовими формами бюджету є конкретні види бюджету — державний та різні види місцевих. Матеріально-речовою формою бюджету

як втілення бюджетних відносин на всіх рівнях влади виступає бюджетний фонд [6]. Формами акумуляції грошових коштів у бюджеті є податкові та неподаткові надходження. Тому бюджет є об'єктивно обумовленою економічною формою утворення і витрачання фонду грошових засобів, призначених для фінансового забезпечення повноважень, які суспільство покладає на органи державної влади і місцевого самоврядування. Бюджет формується як на стадії первинного розподілу національного доходу, так і в процесі його перерозподілу. При первинному розподілі національного доходу держава отримує в своє розпорядження частину чистого доходу у формі податків і зборів, зокрема податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб, податку на додану вартість, акцизного податку, екологічного податку, рентної плати, мита. В результаті перерозподілу в бюджет надходить частина прибутку підприємств і господарських організацій різних форм власності. Зміст бюджету, як і будь-яка іншої категорії, проявляється у його функціях. Функції бюджету є проявом його сутності та суспільного призначення. В бюджеті одночасно реалізуються "різні за змістом функції, пов'язані з перерозподілом ВВП, зокрема забезпечення загальносуспільних потреб (державне управління, національна оборона, судова влада та правопорядок, міжнародні відносини) та здійснення економічного (між окремими галузями та регіонами) і соціального (між окремими верствами населення) перерозподілу" [10].

При розробці проекту бюджету на відповідний рік враховуються основні прогностичні макропоказники соціально-економічного розвитку країни, завдання бюджетної політики, які спрямовані на збалансування системи державних фінансів та підвищення добробуту громадян. Зокрема нині до основних завдань бюджетної політики належать: встановлення граничного обсягу дефіциту державного бюджету, в обсязі, що не перевищує обсяг дефіциту спеціального фонду державного бюджету за рахунок кредитів (позик), що залучаються державою від іноземних держав, банків і міжнародних організацій для реалізації діючих інвестиційних проектів; забезпечення бездефіцитності загального фонду державного бюджету; зниження частки прогнозного річного обсягу валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через зведений бюджет України — не більше 36 відсотків; зменшення граничного обсягу державного боргу — не більше 56 відсотків валового внутрішнього продукту; визначення граничного обсягу надання державних гарантій — не більше як 2,5 відсотків доходів загального фонду державного бюджету; підвищення розміру мінімальної заробітної плати; встановлення розмі-

Таблиця 2. Структура видатків зведеного бюджету України, %

Функціональна класифікація	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальнодержавні функції	11,00	12,18	14,55	17,23	16,02	15,71
Оборона	2,92	2,93	5,18	7,62	7,09	7,02
Громадський порядок, безпека та судова влада	7,39	7,78	8,49	8,05	8,60	8,36
Економічна діяльність	13,26	10,04	9,13	8,64	8,08	9,84
Охорона навколишнього природного середовища	1,07	1,10	0,66	0,81	0,75	0,69
Житлово-комунальне господарство	4,11	1,59	3,43	2,32	2,12	2,62
Охорона здоров'я	11,79	12,16	10,82	10,40	9,00	9,67
Духовний та фізичний розвиток	2,74	2,70	2,62	2,38	2,02	2,30
Освіта	20,47	20,84	18,96	16,72	15,46	16,80
Соціальний захист та соціальне забезпечення	25,25	28,67	26,15	25,84	30,87	26,99

ру посадового окладу (тарифної ставки) працівника I тарифного розряду Єдиної тарифної сітки у розмірі мінімальної заробітної плати із одночасним переглядом відповідних міжгалузевих і міжпосадових співвідношень; встановлення розмірів прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення з урахуванням показників витрат і потреб нормального відтворення людини. Забезпечення випереджаючого співвідношення розмірів соціальних стандартів і гарантій не менш як на десять відсоткових пунктів проти прогнозу індексу інфляції починаючи з січня цього року; використання прожиткового мінімуму як показника державного соціального стандарту для призначення допомоги відповідно до Закону України "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям".

Бюджетне регулювання є вагомим складовим бюджетної політики суспільного розвитку, що ґрунтується на сукупності фінансово-економічних взаємовідносин та полягає у використанні бюджетної архітектури, яка визначається оптимальними співвідношеннями структури дохідної та видаткової частини бюджету з врахуванням динаміки економічної циклічності. В умовах економічної рецесії бюджетна політика має реалізовувати адаптаційно-регуляторний потенціал з метою зменшення її тривалості та впливу на економічні процеси. Основними передумовами досягнення якісного рівня здійснення бюджетного регулювання є посилення взаємозв'язку бюджетного планування та основних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Разом з цим, посилення процесів глобалізації зумовлюють трансформацію складу та обсягу дохідної і видаткової частин бюджету. Важливого значення набувають питання запровадження ефективних механізмів, що передбачають системність реалізації бюджетної політики.

Здатність доходів бюджету як важливого інструменту бюджетної політики впливати на соціально-економічні процеси в країні забезпечується передусім рівнем розвитку економіки. Формування дохідної частини бюджету має ґрунтуватися на підходах, спрямованих на досягнення фінансової збалансованості та дієвості економічних перетворень. Можливості використання доходів бюджету в макроекономічному регулюванні пов'язані з умовами і результатами виробництва, рівнем розвитку економічних відносин. Оскільки доходи бюджету є адаптивним механізмом у системі фінансово-економічного регулювання, спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів екзогенним та ендогенним змінам економічного середовища.

Економічна сутність доходів бюджету розкривається як сукупність фінансових відносин у процесі акумуляції частки валового внутрішнього продукту до цент-

ралізованих фондів під впливом заходів державного регулювання. Формування доходів бюджету виконує акумулюючу та розподільчо-регулюючу функції разом із реалізацією основних фінансових та соціальних принципів. Система формування доходів бюджету як динамічна система, що розвивається в залежності від економічних перетворень, має задіяти відповідні регуляторні механізми. В залежності від показників економіки необхідним є коригування завдань бюджетного регулювання, інструментів та важелів для їх досягнення з метою забезпечення розвитку макроекономічного середовища, здійснення послідовних та ефективних заходів у податково-бюджетній сфері. Передумовою розвитку системи формування доходів бюджету має стати узгодження бюджетної політики та загальнодержавних пріоритетів, посилення взаємозв'язку податкової політики із завданнями інвестиційної стратегії, зниження рівня податкового навантаження, удосконалення механізму надання податкових стимулів для розвитку інноваційної діяльності. Необхідним є забезпечення перетворення системи формування доходів бюджету в ефективний інструмент реалізації соціально-економічної політики на основі проведення модернізації економіки та підвищення її конкурентоспроможності. Регуляторні заходи потребують підвищення якісного рівня фінансової політики з урахуванням циклічності розвитку економіки.

Подальший розвиток системи формування доходів бюджету, що ґрунтується на принципах економічної обґрунтованості та соціальної справедливості, потребує підвищення рівня дієвості та результативності податкового регулювання, удосконалення бюджетного планування і прогнозування. Від оптимальності визначення рівня податкового навантаження залежить обсяг фінансових ресурсів для виконання органами державного управління та місцевого самоврядування відповідних соціально-економічних функцій, темпи економічного зростання.

Питома вага доходів зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті за 2012—2017 років становить 31,35 відсотка, у тому числі за 2012—2014 роки — 29,45 відсотка, за 2015—2017 роки — 33,24 відсотка. Частка податкових надходжень у доходах зведеного бюджету за 2012—2017 років становить — 79,29 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 80,50 %, за 2015—2017 роки — 78,07 %; неподаткових надходжень — 19,37 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 18,34 %, за 2015—2017 роки — 20,41 %; доходів від операцій з капіталом — 0,49 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 0,75 %, за 2015—2017 роки — 0,62 %; офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн

та міжнародних організацій — 0,48, у тому числі за 2012—2014 роки — 0,52 %, за 2015—2017 роки — 0,44%; цільові фонди — 0,15 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 0,33 %, за 2015—2017 роки — 0,24 % (табл. 1).

У сучасних умовах розвитку економіки доцільним є визначення відповідних інституційних засад формування доходів бюджету, удосконалення системи бюджетного планування з урахуванням необхідності забезпечення належного рівня соціальних стандартів та економічного зростання країни, створення фінансових можливостей для відновлення інвестиційної активності, у тому числі шляхом подальшого проведення податкових перетворень. Зокрема, при формуванні доходів бюджету на поточний рік було передбачено: зарахування податку від доходів за здавання фізичними особами в оренду земельних ділянок, земельних часток (паїв) податковим агентом до відповідного бюджету за місцезнаходженням таких об'єктів оренди; зниження ставок рентної плати за користування надрами для видобування газового конденсату; враховано: індексацію ставок, визначених у абсолютних значеннях по рентній платі за спеціальне використання лісових ресурсів, використання води, надр непов'язаних з видобутком, використання радіочастотним ресурсом, екологічному та акцизному податках; зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального до бюджетів місцевого самоврядування.

Бюджетні видатки використовуються для розподілу фінансових ресурсів держави за різними ознаками — територіальними, галузевими тощо з метою їх раціонального розміщення та ефективного використання, сприяння соціально-економічному розвитку країни. Видатки бюджету можна характеризувати за кількісними показниками, пов'язаними із обсягами бюджетних ресурсів, та якісними показниками, які визначають економічну природу і суспільно-корисне призначення кожного виду видатків. Через видатки бюджету уособлюється роль держави у регулюванні економічних процесів, забезпеченні макроекономічного зростання, соціальних гарантій населення, вдосконалення структури суспільного виробництва. Бюджетні видатки є важливим інструментом впливу на розвиток економіки і соціальної сфери, оскільки за їх допомогою держава може змінювати структуру виробництва, впливати на результати діяльності економічних суб'єктів, здійснювати соціальні перетворення.

Питома вага видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті за 2012—2017 років становить 34,10 відсотка, у тому числі за 2012—2014 роки — 33,31 відсотка, за 2015—2017 роки — 34,90 відсотка. Частка видатків на загальнодержавні функції у загальному обсязі становить за 2012—2017 років становить — 14,45 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 12,58 %, за 2015—2017 роки — 16,32 %; на оборону — 5,46 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 3,68 %, за 2015—2017 роки — 7,24 %; громадський порядок, безпеку та судову владу — 8,11 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 7,89 %, за 2015—2017 роки — 8,34 %; економічну діяльність — 9,83 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 10,81 %, за 2015—2017 роки — 8,85 %;

охорона навколишнього природного середовища — 0,85%, у тому числі за 2012—2014 роки — 0,94 %, за 2015—2017 роки — 0,75 %; житлово-комунальне господарство — 2,70 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 3,04 %, за 2015—2017 роки — 2,35 %; охорону здоров'я — 10,64 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 11,59 %, за 2015—2017 роки — 9,69 %; духовний та фізичний розвиток — 2,46 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 2,69 %, за 2015—2017 роки — 2,23 %; освіта — 18,21 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 20,09 %, за 2015—2017 роки — 16,33 %; соціальний захист та соціальне забезпечення — 27,30 %, у тому числі за 2012—2014 роки — 26,69 %, за 2015—2017 роки — 27,90 (табл. 2).

Бюджетне регулювання у сфері видатків є важливою складовою фінансової політики, яка суттєво впливає на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць та держави в цілому. Від якості та своєчасності прийняття рішень щодо формування бюджетних видатків залежить збалансованість державних фінансів, рівень ефективності державного регулювання економічних процесів. Вплив видатків бюджету на соціально-економічне зростання посилюється завдяки запровадженню науково обгрунтованих методів визначення пріоритетних напрямів, структури та обсягів бюджетних ресурсів, запровадження механізму упорядкування бюджетних програм, вчасного перегляду відповідно до потреб сьогодення вже існуючих, затвердження порядків використання коштів бюджету з метою окреслення напрямів їх використання в межах бюджетної програми та недопущення нецільового спрямування [10].

Виходячи з теоретико-методологічних засад фінансового планування, зокрема бюджетування, бюджетна програма є однією з форм реалізації концептуального підходу фінансової рівноваги у плануванні руху бюджетних коштів, їх формування та використання. Відповідно до Бюджетного кодексу України бюджетна програма — це "систематизований перелік заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети та завдань, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій". Нині вагомим завданням є підвищення результативності бюджетних програм: розробка конкретних заходів, які будуть здійснені бюджетною установою протягом певного періоду, їх моніторинг, оцінка, а також відповідне реагування на стан виконання; визначення конкретних дій і механізмів забезпечення досягнення цілей, результатів у процесі виконання бюджетної програми; зменшення рівня розпорощення бюджетних коштів. Відповідно до звітів Рахункової палати України одним із суттєвих бюджетних порушень визначено неефективне використання бюджетних коштів: неефективне використання та втрати бюджетних коштів внаслідок прийняття необгрунтованих управлінських рішень; неефективне управління коштами через недоліки в плануванні або відсутність обгрунтованого прогнозування і планування; неефективне використання коштів шляхом тривалого їх утримання без використання; неефективне використання коштів спеціального фонду державного бюджету; неефективне використання коштів на проведення науково-дослідних робіт; неефективне використання

коштів на придбання основних засобів (обладнання); неефективне використання коштів сплачених відсотків за залученими кредитами та сплата штрафних санкцій тощо.

За результатами проведеного аудиту виконання цільових програм Рахунковою палатою України зазначається, що заходи, передбачені державними програмами, є нечіткими, без визначення конкретних обсягів фінансових ресурсів на їх реалізацію, окремі з них дублюються в інших державних програмах. Така практика призводить до неузгодженості між державними цільовими програмами і бюджетними програмами. Державні цільові програми, на виконання яких держава протягом значного часу спрямовувала бюджетні кошти, по завершенню терміну їх дії, як правило, не досягали своєї мети, тобто, кошти, витрачені на реалізацію таких програм, витрачалися неефективно. При проведенні аудитів державних цільових програм виявляються порушення Закону України "Про державні цільові програми": за своїми основними положеннями програми не відповідають статусу, визначеному зазначеним Законом; часто мета та напрями реалізації заходів програм потребують суттєвого перегляду і уточнення; у деяких випадках затверджені державні цільові програми мають загальний характер, не визначають конкретні заходи, напрями робіт, об'єкти, державних замовників, відповідальних виконавців, очікувані результати; у затверджених цільових програмах не передбачено фінансування в розрізі конкретних завдань та заходів з визначенням джерел і обсягів фінансування з розбивкою по роках; програми не містять наукової чи науково-технічної частини; не завжди проводиться державна експертиза їхніх проектів. Важливо відмітити, що економічна характеристика факторів фінансування бюджету за видатковою частиною залежить від виділення коштів бюджетним установам та за бюджетними програмами, які фінансуються з бюджету. Основним методом аналізу політико-економічних чинників фінансування бюджетних витрат є програмно-цільовий, який полягає в системному плануванні виділень бюджетних коштів відповідно до затверджених цільових програм, які складаються для здійснення економічних і соціальних завдань. Цей метод планування фінансових ресурсів сприяє дотриманню єдиного підходу до формування та раціонального розподілу фондів фінансових ресурсів за конкретними програмами і проектами, і їх концентрації і цільового використання, поліпшення контролю за діяльністю органів державної влади.

Державний фінансовий контроль за використанням бюджетних коштів, як і за своєчасним і повним надходженням коштів до бюджету, є обов'язковим елементом управління цими коштами. За якість контролю органи, що його провадять, відповідають перед державою і суспільством. Метою контролю є виявлення відхилень від завдань, визначених у Законі про Державний бюджет України та відповідних законодавчих актах, забезпечення ефективності та ощадливості використання бюджетних коштів. У країнах з розвиненими демократичними традиціями важливе значення має суспільний контроль, для розвитку якого приймаються спеціальні програми підвищення прозорості бюджетної системи. Бюджет приймається як закон і тим самим накладає обмеження

на дії уряду. У ньому законодавчо закріплені ліміти окремих статей доходів і витрат, які держава повинна чітко дотримуватися при проведенні соціально-економічної політики. Інформаційна функція бюджету є індикатором поточного стану економіки країни, соціальної сфери, політичної ситуації. Структура його доходної та видаткової частини дозволяє судити про пріоритети державної політики, масштаби впливу на неї окремих груп інтересів.

Досвід бюджетного регулювання у країнах із розвинутою та трансформаційною економікою показує підвищення впливу бюджету на економічний та соціальний розвиток держав. Впровадження середньострокового планування бюджету, що базується на відповідних прогнозних макроекономічних показниках економічного розвитку має місце у низці країн. Більшість країн світу протягом останніх років дотримуються політики жорсткої економії бюджетних коштів, бюджетної дисципліни, прозорості бюджету, що сприяє зменшенню боргових зобов'язань, дефіциту бюджету. Державна політика у сфері бюджетного регулювання у зарубіжних країнах здійснюється із врахуванням особливостей соціально-економічного розвитку країни, її адміністративно-територіальних одиниць, важливості перетворення бюджетного механізму на дієвий інструмент економічного зростання, узгодження бюджетно-податкової політики із основними завданнями стратегічного розвитку економіки. У сучасних умовах розвитку економіки доцільним є визначення відповідних інституційних засад бюджетного регулювання, розробка і проведення виваженої фінансово-бюджетної політики, підвищення результативності виконання бюджетних програм, посилення взаємозв'язку бюджетного планування та основних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, удосконалення системи управління державними фінансами з урахуванням необхідності забезпечення належного рівня соціальних стандартів, внутрішнього споживання, стимулювання економічної діяльності країни.

ВИСНОВОК

Бюджет є найважливішим елементом системи фінансового регулювання економіки, його збалансованість, оптимальність — одна з основних умов економічного зростання. Розміри і порядок утворення основного централізованого державного грошового фонду в сукупності з напрямками і методами використання цих коштів створюють умови для виконання органами державної влади та місцевого самоврядування управлінських функцій. Структура бюджету відображає суспільні переваги щодо державної фінансово-бюджетної політики. Бюджет як економічна категорія виражає систему економічних відносин між державою, з одного боку, підприємствами, організаціями та населенням — з іншого, з приводу розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту і національного доходу і формування централізованого загальнодержавного фонду грошових коштів. Як економічна категорія бюджет значною мірою впливає на соціально-економічні процеси у суспільстві. Спрямування коштів на реалізацію пріоритетних завдань держави, що мають на меті розробку та використання інноваційних технологій, розвиток людсь-

кого капіталу, є важливим напрямом ефективної бюджетної політики. Вагомим завданням в умовах економічних перетворень є зміцнення інвестиційно-інноваційного потенціалу вітчизняної економіки, покращення структури інвестицій та збільшення їх обсягів шляхом спрямування державних фінансових ресурсів на оновлення основних фондів, впровадження нових енергозберігаючих технологій та енергоекономічного обладнання, що сприятиме забезпеченню розвитку суспільства. У процесі бюджетного планування створюються умови для розв'язання найбільш важливих завдань державного впливу на соціально-економічний розвиток країни. Бюджетна політика суттєво впливає на створення відповідних умов для дієвої структурної перебудови економіки з врахуванням ендогенних чинників економічного зростання, розвитку людського капіталу, розробки та впровадження наукоємних, конкурентоспроможних технологій. Вагомим механізмом реалізації пріоритетних напрямів бюджетної політики інноваційного характеру мають стати видатки розвитку державного та місцевих бюджетів, ступінь ефективності використання яких суттєво впливатиме на дієвість довгострокової стратегії економічного розвитку. Доцільним є планування найбільш ефективних та дієвих бюджетних програм та суспільних послуг, що спроможні забезпечувати економічний розвиток у перспективі, використання системи відповідних показників оцінки бюджетної результативності, дотримання принципу прозорості та підзвітності органів державного управління громадськості. В умовах трансформаційних перетворень вагомими завданнями є встановлення для кожного відомства системи цілей, завдань і результатів діяльності, що забезпечують реалізацію пріоритетів і цілей державної політики; застосування формалізованих методів оцінки повної вартості витратних зобов'язань; забезпечення самостійності, мотивації і відповідальності відомств, їх структурних підрозділів і установ при плануванні і досягненні результатів використання бюджетних асигнувань у рамках встановлених фінансових обмежень; використання конкурентних принципів розподілу бюджетних коштів, зокрема — з урахуванням досягнутих і планованих результатів використання бюджетних асигнувань; наявність і застосування методів оцінки результатів використання бюджетних коштів відомствами і установами в звітному періоді. З метою забезпечення стабільності і довгострокової стійкості бюджетів необхідно: прогнозування основних бюджетних параметрів на середньострокову і довгострокову перспективу в рамках єдиної макроекономічної і грошово-кредитної політики; реалістичність економічних прогнозів і передумов, покладених в основу бюджетного планування; наявність і дотримання при виробленні середньо- і довгострокової бюджетної політики критеріїв реалістичності і стійкості бюджетів, а також прийнятності податкового і боргового навантаження; систематичний аналіз і управління ризиками в бюджетно-податковій сфері.

Література:

1. Б'юкенен Дж.М. Суспільні фінанси і суспільний вибір; пер. з англ. / Дж.М. Б'юкенен, Р.А. Масгрейв. — К.: Вид. Дім "КМ Академія", 2004. — 175 с.

2. Самуельсон Пол Э., Нордхаус Вильям Д. Экономика. — 18-е изд.; пер. с англ. — М.: Вильямс, 2010. — 1360 с.

3. Стиглиц Дж.Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Стиглиц Джозеф Е.; пер. с англ. — М.: Эксмо, 2011. — 512 с.

4. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег: пер. с англ. — М.: Гелиос. — 2012. — 352 с.

5. Бюджетна складова реалізації домінуючих напрямів суспільного розвитку: монографія / За ред. Л.В. Лисяк. — Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. — 396 с.

6. Теорія фінансів / За ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. — К.: Центр учбов. л-ри, 2010. — 576 с.

7. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, А.В.Павелко, Т.В. Канєва, та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. — 376 с.

8. Макогон В.Д. Бюджетна політика у країнах ЄС // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. — 2011. — № 6. — С. 36—46.

9. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень // Економічний часопис-XXI. — 2016. — № 3—4 (2). — С. 66—69.

10. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни // Казна України. — 2014. — № 6. — С. 25—28.

References:

1. B'iukenen, Dzh.M. (2004), *Suspil'ni finansy i suspil'nyy vybir* [Public finances and social choice], Vyd. Dim "KM Akademiia", Kyiv, Ukraine.

2. Samujel'son, P.Je. and Nordhaus, V.D. (2010), *Jekonomika* [Economy], Vil'jams, Moscow, Russia.

3. Stiglic, Dzh.E. (2011), *Krutoe pike: Amerika i novyj jekonomicheskij porjadok posle global'nogo krizisa* [Steep dive: America and the new economic order after the global crisis], Jeksmo, Moscow, Russia.

4. Kejns, Dzh.M. (2012), *Obshhaja teorija zanjatosti, procenta i deneg* [General theory of employment. interest and money], Gelios, Moscow, Russia.

5. Lysiak, L.V. (2015), *Biudzhetna skladova realizatsii dominantnykh napriamiv suspil'noho rozvytku* [Budget component of realization of dominant directions of social development], DDFa, Dnipropetrovsk, Ukraine.

6. Fedosov, V.M. and Yurij, S.I. (2010), *Teoriia finansiv* [Theory of Finance], Tsentruchbov. l-ry, Kyiv, Ukraine.

7. Chuhunov, I.Ya. Pavelko, A.V. Kanieva, T.V. and Mazaraki, A.A. (2015), *Derzhavne finansove rehuliuвання ekonomichnykh peretvoren'* [State financial regulation of economic transformations], Kyivs'kyj natsional'nyj torhivel'no-ekonomichnyj universytet, Kyiv, Ukraine.

8. Makohon, V.D. (2011), "Budget policy in EU countries", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, vol. 6, pp. 36—46.

9. Chuhunov, I.Ya. and Makohon, V.D. (2016), "Budget policy in the conditions of economic transformation", *Ekonomichnyj chasopys-XXI*, vol. 3—4 (2), pp. 66—69.

10. Chuhunov, I.Ya. (2014), "Budget relations in the system of socio-economic development of the country", *Kazna Ukraina*, vol. 6, pp. 25—28.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2019 р.